

MADANIYAT VA SAN'ATNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA
MUZEYSHUNOSLIK FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI
TAYYORLASHNING ZAMONAVIY TENDENTSIYALARI.

Karimova Sayyora Nuriyevna ¹

¹ "Termiz" davlat muzey-qo'riqxonasi Tasviriy san'at bo'limi mudiri

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:05.02.2025

Revised: 06.02.2025

Accepted:07.02.2025

KALIT SO'ZLAR:

*muzei
terminologiyasi,
muzeishunoslik, muzei,
IKOM..*

*Maqolada muzei terminologiyasi haqidagi
munozaralar tarixi, hozirgi holati va istiqbollari
ko'rib chiqiladi. Mahalliy va xalqaro tajribaga
tayanib, unda professional hamjamiyatning faol
ishtiroki zarurligi ta'kidlanadi.*

*Terminologiyaga e'tibor professionallarni
birlashtirishga qodir jamiyat va muzei
tadqiqotlari va amaliyotini keyingi bosqichga
olib chiqishdir.*

KIRISH. Muzeilar insonga ma'naviy ozuqa, estetik zavqu shavq ulashadi, kishining dunyoqarashini, intellektual ongini o'stiradi. Muzeilar faqatgina madaniy qadriyatlar namoyishi bo'lib qolmasdan, ular bizni o'tmish sayohatiga chorlovchi yo'lchi yulduz hamdir. Tarixni anglashda uni kelajak avlodlarga qoldirishda muzeilar juda ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu boisdan O'zbekistonda 90-yillardan keyin ko'plab muzeilar mamlakatning turli joylarida o'z ishlarini boshladi, ko'plab muzeilar butunlay yangidan barpo etildi, boshqalari kapital ta'mirdan chiqarildi.

Ma'lumki, dunyoda 18 may – Xalqaro muzeilar kuni sifatida nishonlanadi. O'zbekistonda qator muzeilar faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, ular yil davomida tashrif buyuruvchilarning ma'naviy dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qilib kelmoqda. Yurtimiz muzeilari 130 yillik tarixga ega. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, 1917 yilgacha Toshkentdagi birinchi va yagona muzei Toshkent muzei bo'lgan. 1917 yildan keyin turli ixtisoslikdagi keng ekspozitsiyalarga ega bo'lgan muzeilar tashkil etila boshlagan.

Manbalarda qayd etilishicha, 1918 yil knyaz N.Romanov saroyida uning musodara qilingan kolleksiyasi asosida Badiiy muzey (hozirgi O'zbekiston davlat san'at muzeyi), 1921 yil Eski shahar muzeyi, 1926 yil O'zbek eski shahar muzeyi tashkil qilingan.

Madaniy taraqqiyot yangi muzeylar tashkil qilish va mavjud muzeylarni qayta jihozlash zarurligini taqozo etgan. O'rta Osiyo muzeyining geologiya, zoologiya, botanika va antropologiya bo'limlari, qishloq xo'jaligi muzeyi va hayvonot bog'i Tabiat muzeyiga aylantirilgan. Respublika ko'rgazmalari negizida Politexnika muzeyi (1933), Amaliy san'at muzeyi (1937, 1937-91 yillarda Amaliy san'at asarlari doimiy ko'rgazmasi) tashkil qilindi, Adabiyot muzeyi tuzildi.

Muzeylar yillar davomida ma'nan boyib, muntazam kengayib boraveradi. bugungi kunda mamlakatimiz miqyosida muntazam faoliyat yuritayotgan turli yo'nalish va soha muzeylari tashrif buyuruvchilarni mamnun qilib kelmoqda. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2021 yil 1 yanvar holatida O'zbekistondagi muzeylar soni 105 tani tashkil etadi. Hududlar bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan muzeylar soniga e'tibor qaratisa, Qoraqalpog'iston Respublikasida 4 ta, Andijon viloyatida 2 ta, Buxoro viloyatida 19 ta, Jizzax viloyatida 5 ta, Qashqadaryo viloyatida 3 ta, Navoiy viloyatida 5 ta, Namangan viloyatida 2 ta, Samarqand viloyatida 12 ta, Surxondaryo viloyatida 2 ta, Sirdaryo viloyatida 1 ta, Toshkent viloyatida 5 ta, Farg'ona viloyatida 13 ta, Xorazm viloyatida 3 ta muzey o'z ekspozitsiyalari bilan tashrif buyuruvchilarga xizmat qilmoqda.

Bejizga muzeylarni tarix, ma'naviyat va san'at xazinasi deb ta'riflashmaydi. Muzey jamiyatning o'z tarixi va madaniyatiga munosabatini aks ettiruvchi ko'zgu hisoblanadi. Har bitta muzey o'zining tarixiga ega. Jahonning barcha mashhur muzeylari ma'lum bir shaxslarning kolleksiyalari negizida paydo bo'lgan. Yevropa misolida olib qaraydigan bo'lsak, XVIII asrda rasmiy muzeylar ko'plab mamlakatlar ijtimoiy hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Ilmiy-ta'lim yo'nalishidagi birinchi ingliz muzeyi 1683-yilda Oksford universitetida ochilgan bo'lsa, yangi tipdagi birinchi Britaniya muzeyi 1753-yilda Londonda tashkil topgan. 1793-yilda Fransuz inqilobi davrida ochilgan Luvr muzeyi eng yirik rasmiy muzeyga aylangan. Rossiyadagi birinchi ommaviy muzey Kunstkamera (hozirgi kunda Buyuk Pyotr nomidagi antropologiya va etnografiya muzeyi) bo'lib, 1719-yilda Peterburgda ochilgan.

Turkistonda dastlabki muzey o'lkada Chor imperiyasi hukumronlik qilgan davrda, 1876-yil 12-iyulda Toshkentning yangi shahar qismida ochilgan. Shundan e'tiboran, O'rta Osiyoda bosh muzeyning ochilgani rasman tan olingan. Muzey

4 ta bo'lim – etnografiya va texnika, tabiat tarixi va arxeologiya, numizmatika, qishloq xo'jaligidan iborat bo'lib, mahalliy suratlar va turli kolleksiyalar bilan boyitilgan edi. 1922-yilda ushbu muzey O'rta Osiyo Bosh muzey nomini olgan (hozirgi O'zR FA O'zbekiston tarixi davlat muzeyi).

O'zbekistonda muzeylarni yangi tarixi 1992-yildan boshlandi va shu yilning o'zida juda ko'plab yangi muzeylar tashkil etildi masalan buyuk o'zbek shoirlaridan biri [Boborahim Mashrabning](#) muzeyi [Namanganda](#) tashkil etildi, yana [Xorazmda](#) hofiz [Hojixon Boltaboyev](#) nomi bilan ataluvchi maqomchilar muzeyi, [Urganch](#) shahrida “Xorazm amaliy sanati va tarixi” muzeyi, [Buxoroda](#) “Temirchlik muzeyi”, [Samarqand](#) viloyatida xalq kuychisi (baxshisi) [Islom shoir Nazar](#) o'glining uy muzeyi tashkil etildi⁶. Keyinchalik 1993-yilda ham bir nechta muzeylar o'z ishlarini yo'lga qo'ydilar, ular orasida Toshkentda ochilgan O'zbekistondagi birinchi huquqshunos olimi [ayol Xadicha Sulaymonovamuzeyi](#), mashhur raqqosa [Mukkarramaxonim Turg'unbojevamuzeyi](#), mashhur cho'pon, mehnat qahramoni [Jonboy Bashmanovmuzeyi](#) Navoiyning [Tomdi](#) tumanida tashkil etildi. 1994-yilda xalq rassomi [Muhiddin Rahimovmuzeyi](#), 1996-yilda juda katta ahamiyatga ega bo'lgan [O'zbekiston gidrometeorologiya muzeyi](#), [Salim Hamidovning](#) uy muzeyi 1997-yilda tashkil etildi⁷. E'tiborga loyiq voqealardan biri 1996-yil 1-sentabrda [Osiyoda](#) yagona bo'lgan [Olimpiya shon shuhrati muzeyi](#) ochilishi bo'ldi, bu muzey O'zbekistonlik sportchilarning jahon miqyosida erishgan yutuqlari va ishtiroklari haqida ko'plab malumotlar beradi. O'zbekistonda muzeylar rivojiga 1998-yil 12-yanvarda qabul qilingan “Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risidagi” qonun juda katta ahamiyatga ega bo'ldi, shundan keyin muzeylar davlat muhofazasiga olindi va muzeylarni yanada rivojlantirish haqida dastur ishlab chiqildi va ular davlat budjeti tomonidan qo'llab quvvatlandi. 1998-yilda [O'zbekmuzey](#) tashkiloti tashkil etildi va 1999-yilda muzeylar hayotidan xabar beruvchi [Moziydan sado](#) jurnali tashkil etildi. Bu jurnal uch tilda O'zbek, Rus va ingliz tilida chop etila boshlandi. 1999-yilda O'zbekistonda davlat tasarrufidagi muzeylar soni 81 taga yetdi, ulardan 15 tasi tarix muzeyi, o'lkashunoslik muzeylari soni 23 tani va 10 ta badiiy muzeylar, 20 ta memorial, 8 ta adabiyot, 4 ta tibbiyot muzeylarini tashkil etildi. O'zbekistondagi 10 ta yirik shahar tarixiy shaharlar ro'yxatga olingan hisoblanadi masalan: [Buxoro](#), [Samarqand](#), [Xorazm](#), [Qo'qon](#) va boshqalar. Ayniqsa Samarqand juda ham tarixiy obidalarga boy shahar hisoblanib har yili juda ko'p xorijiy mehmonlar tashrif buyuradi.

⁶ Muzeylar tariximiz ko'zgusi

⁷ [navoimuseum.uz Muzey haqida](#), 2016-03-04da [asl nusxadan](#) arxivlandi, qaraldi: 2016-03-21

Kelgusida sohalar taraqqiyoti, turizm rivoji muzeylarimiz soni yanada ortishiga zamin yaratadi. Milliy madaniyatimiz, san'atimiz, boy tariximiz va bugunimizni o'zida aks ettiradigan ma'naviyat maskanlarini yanada rivojlantirish borasidagi ishlar kengaytiriladi.

O'zbekistonda muzey amaliyoti yildan ortiq. Uzoq vaqt muzey yaratuvchilari va ilmiy jamoatchilik muzeylarni ko'rib chiqdilar fan tizimida va shuning uchun aloqa umumiy ilmiy tushunchalar orqali amalga oshirildi. Maxsus atamalar – muzey, yodgorlik, ko'rgazma, ko'rgazma, ekskursiya-ular asta-sekin ishlab chiqilgan va hatto sekinroq tan olingan. Vujudga kelish va rivojlanish tarixini o'rganish atamalar atamalarining o'zaro ta'sirini ochib berishga, har birining o'rnini belgilashga imkon beradigan qiziqarli tadqiqot yo'nalishi mavjud ulardan kontseptual apparatda tegishli tushunchalar guruhlarini ajratib ko'rsatish, muzey sohasida professionallikning o'sishini kuzatish. Siz quyidagilarni ta'kidlashingiz mumkin terminologiyaga qiziqish yuqori bo'lgan bir necha eng yuqori daqiqalar. Ushbu cho'qqilar xorijiy tarixshunoslikda “muzey inqiloblari” deb ta'riflangan yillarga to'g'ri keladi. Rus tarixshunosligida ular shuningdek, ular bosqichma-bosqich hisoblanadi

Bunday eng muhim yutuqlardan biri bu muzeyshunoslikning kategorik apparatini shakllantirishdir. O'ylaymizki, bugungi kunda muzeologiyaning o'ziga xos professional tili bor, u maxsus atama tizimi sifatida mavjud. Bu dinamik va doimiy bizning mavzuimizdagi o'zgarishlardan keyin o'zgaradi hududlar. O'zgarishlar muzeyshunoslik va jahon muzey amaliyotining rivojlanishining ichki mantig'i bilan emas, balki siyosiy va “kontseptsiya”ga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan mafkuraviy sabablar, ammo atamalarga ta'sir qilmasligi kerak. Atamalar kontekstdan mustaqil.

“Muzey” tushunchasining keyingi ta'riflarida IKOM, biz uchta o'zaro bog'liq tendentsiyani kuzatmoqdamiz. Birinchisi, muzey tipidagi muassasalar deb hisoblanishi mumkin bo'lgan muassasalar ro'yxatini muntazam ravishda kengaytirish. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega, rivojlanadi va shu bilan birga o'z faoliyatini muzey ta'rifi bilan bog'laydi va uning tarkibiga ta'sir qiladi. Muzey ta'rifida shunday uning faoliyati ob'ekti 1974 yilda “inson va uning tabiiy muhiti to'g'risida moddiy dalillar” paydo bo'ldi⁸ va 2007 yilda «insoniyat va uning atrof-muhitining moddiy va nomoddiy merosi”.

Ikkinchisi-muzey faoliyatining maqsadlarini barqaror shakllantirish – “ma'naviy ehtiyojlarni o'rganish, o'qitish, qondirish” (1951 yil ta'rifi: “ma'naviy ehtiyojlar va ta'limni

---

⁸ La definition de l'ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 310 p., 22 – bet

qondirish uchun”, 1961 yil ta’rifi: “saqlash, o’rganish, ta’lim olish uchun va ma’naviy ehtiyojlarni qondirish”, 1974 yil ta’rifi va keyinchalik:

“ma’naviy ehtiyojlarni o’rganish, o’qitish va qondirish uchun”) ⁹, bu 20-asrning o’rtalarida qayd etilgan va u yoki bu shaklda u harakat qilishni davom ettiradi. Uchinchi tendentsiya - muzey faoliyati ob’ektini aniqlashga turli xil yondashuvlar, bu tabiiy: yuqori tushunchaning o’zgarishi daraja uning tarkibiy elementlarini aniqlashtirishni talab qiladi. Eslatib o’tamiz, 1946 yilgi ta’rifda muzey “asarlar to’plamisiz” mumkin emas san’at, fan va texnika buyumlari, tarix va arxeologiya”¹⁰, keyinchalik, biz ob’ekt tarkibini kengaytirish tendentsiyasini ko’ramiz muzey faoliyati, muzeyning o’zini dematerializatsiya qilish va siyosiyashtirishdir.

“Muzeylar-tanqidiy fikr yuritish uchun yaratilgan demokratlashtiruvchi inklyuziv va polifonik bo’shliqlar va o’tmish va kelajak haqidagi munozaralar. Hozirgi mojarolar va vaqt qiyinchiliklariga javoban muzeylar jamiyat uchun mos yozuvlar artefaktlari va namunalarini saqlaydi, tarixiy narsalarni himoya qiladi va keyingi avlodlarga etkazadi xotira va madaniy huquqlarga teng huquq va teng kirishni ta’minlaydi barcha odamlar uchun meros...”¹¹.

Muzey faoliyatining asrlar davomidagi evolyutsiyasida raqamli muzeyning ijtimoiy-madaniy va ilmiy-ma’rifiy asoslari o’rganilib borildi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy virtual muzey faoliyatini tashkil etishning turli muzey formatlari va kontseptsiyalarining xususiyatlarini quyida ma’lumotlar asosida to’planadi.

Shu jumladan:

- a) “klassik”, “yoki”, haqiqiy” muzey avlodlar birligi harakati joyi sifatida;
- b) “xayoliy” muzey san’at namunalarini namoyish etishning sintezi, ta’lim va tarbiya sifatida;
- v) Postmodern muzeologik shakllar “makon”, “konsumerizm, shaxsni markazsizlashtirish va tez o’zgarishga “yo’naltirilgan ma’nolar” identifikatsiya” sifatida.¹²

---

⁹ La definition de l’ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 310 p., 21-22 – bet

¹⁰ La definition de l’ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 310 p., 21 – bet

¹¹ ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to a vote [Electronic resource]. – URL: <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subjectto-a-vote>

¹² Вязинкин А.Ю., Двухжилова И.В. Философско-педагогический потенциал виртуальных музеев «мест памяти» // Манускрипт. – 2020. – Т. 13, вып. 5. – С. 134–137. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42881036> (дата обращения 20.01.2021). 2. Горелов О.И., Горело

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muzeylar tariximiz ko'zgusi

2. navoimuseum.uz **Muzey haqida**, 2016-03-04da [asl nusxadan](#) arxivlandi, qaraldi: 2016-03-21

3. La definition de l'ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 310 p., 22 – bet

4. La definition de l'ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 10 p., 21-22 – bet

5. La definition de l'ICOM, Définir le muse du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion. Dir. François Mairesse. – Paris, ICOFOM, 2017. – 310 p., 21 – bet

6. Новая цифровая реальность: какими будут коммуникации в 2021 году- Режим доступа: <https://vc.ru.marketing/190831-novaya-cifrovaya-realnost-kakimi-budutkommunikacii-v2021> (дата обращения: 10.01.23).

7. Вязинкин А.Ю., Двухжилова И.В. Философско-педагогический потенциал виртуальных музеев «мест памяти» Манускрипт. – 2020. – Т. 13, вып. 5. – С. 134–137. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42881036> (дата обращения 20.01.2021).

2. Горелов О.И., Горело

